

IV. UIT HET LITERAIRE ERFGOED VAN DE KARTUIZERS IN DE NEDERLANDEN EN HET RIJNLAND

De kartuizers hebben het boek steeds liefgehad, zowel het boek dat uit de schepping van de eigen geest is voortgekomen, als het boek dat zij van anderen hebben gekopieerd. Guigo I heeft zeer duidelijk de religieuze betekenis van het kartuizerboek verwoord: „Boeken zijn de eeuwigheids-spijs van de ziel. Zij moeten met grote zorg bewaard en vervaardigd worden. Zo verkondigt de kartuizer met de handen Gods woord, dat hij niet met de mond mag prediken. Elk geschreven boek is een verkondiger van de waarheid. Daardoor worden mensen van dwalingen teruggebracht of maken zij vooruitgang in het ware geloof. Anderen komen tot berouw over hun zonden en gebreken of worden in hun verlangen naar het hemelse vaderland aangespoord” (*Consuetudines*, kap. 28, art. 2-4).

In deze bijdrage wordt een bloemlezing van de eigen literaire schepping gegeven. Deze kan men behoudens uit de encyclopedische artikelen in de *Dictionnaire de spiritualité*, de *Dictionnaire de théologie catholique* e.a. aflezen uit de bio-bibliografieën van A. Bostius (Gents karmeliet, † 1499), *De prae-cipuis aliquot Cartusianae familiae patribus* (Keulen, 1609), P. Sutor (Parijs kartuizer, † 1537), *De vita Cartusiana* (Keulen, 1609), Th. Petreius (Keuls kartuizer, † 1540), *Bibliotheca Cartusiana, sive illustrium sacri Cartusiensis ordinis scriptorum catalogus* (Keulen, 1609), A. Raissius (kanunnik van Douai, † 1644), *Origines cartusiarum Belgii* (Douai, 1632, p. [176-180]); verder uit de recentere werken van H. J. J. Scholtens (Nederlands kartuizervorser, † 1978), *De litteraire nalatenschap van de kartuizers in de Nederlanden* (Ons Geestelijk Erf, 25, 1951, p. 9-43), St. Axters (Leuvens dominicaan, † 1977), *Geschiedenis van de vroomheid in de Nederlanden*, II, p. 340-344, III, p. 198-225 en 434-437, IV, p. 109-123 en 315-319 (Antwerpen, resp. 1953, 1956 en 1960), A. Gruijs (Nijmeegs professor), *Cartusiana. Un instrument heuristique*, I. *Bibliographie générale. Auteurs cartusiens* (Parijs, 1976 + *Supplément*, 1978), alsmede van H. M. Blüm (kartuizer van Marienau), *Lexikale Übersicht (c) der Kartäuser-Schriftsteller im deutschsprachigen Raum* (Die Kartäuser. Der Orden der schweigenden Mönche, uitgegeven door M. Zadnikar-A. Wienand (Keulen, 1983, p. 345-373).

Dit overzicht is chronologisch geordend volgens het sterfjaar van de

auteurs¹. De tegenstrijdigheden, die we hebben ontmoet, kunnen niet zonder een systematisch onderzoek worden opgelost. Scholtens' wens om „van alle Nederlandse cartusiana in handschriften, incunabelen, post-incunabelen en latere drukken” door een provisorische beschrijving „te geraken tot een definitieve, kritische bewerking” is nog niet in vervulling gegaan!

1. De 14de eeuw

Voor de handschriftelijke overlevering van de werken van de Brabantse mysticus Jan van Ruusbroec (†1381), is de Hernse kartuizer BROEDER GHERAERT van grote betekenis geweest. Omstreeks 1363 verzamelde hij in één codex vijf traktaten van Ruusbroec, die hij door een *Prologhe* liet voorafgaan. Dit verzamelhandschrift, dat *Dat rike der ghelieven*, *Die cierheit der gheesteliker brulocht*, *Vanden gheesteliken tabernakel*, *Vanden blinkenden steen* en *Dat boecksken der verclaringhe* van Ruusbroec bundelde, is verloren gegaan, maar bleef, samen met de *Prologhe*, in twee afschriften uit de tweede helft der 15de eeuw bewaard; in deze werd de oorspronkelijke volgorde van de teksten evenwel gewijzigd. De *Prologhe* is van groot belang, omdat hij niet alleen de persoonlijkheid van zijn auteur laat kennen, maar ook omdat hij één van de oudste getuigenissen van Ruusbroecs leven is. Onder meer verhaalt Broeder Gheraert hierin het driedaags bezoek dat Ruusbroec in de jaren 1360-1362 aan het kartuizerklooster te Herne bracht op uitnodiging van zijn bewoners, om „enige hoge woorden die ze vonden in zijn boeken” te verklaren. De kopiist heette Broeder Gheraert in de rubriek van de proloog „prior”, alhoewel de schrijver zich in het verloop van zijn inleiding kartuizer te Herne noemt. Broeder Gheraert is geen prior geweest, want de in 1338 te Herne geprofeste kartuizer Gerard van Saintes of Gerard van Sint-Renelde, met wie hij moet worden vereenzelvigd, was echter procurator van het Hernse kartuizerklooster tussen 1343-1347. De vergissing van de kopiist sproot wellicht voort uit de verkeerde oplossing van de afkorting voor „procurator”, ofwel bracht hij een weloverwogen lovende aanvulling toe om aan de proloog meer gezag te geven. Op een onbekend tijdstip tussen ca. 1363, toen hij Ruusbroecs verhandelingen had overgeschreven en in één band had vergaderd, en 1371, toen hij een tweede professie deed in het kartuizerklooster te Luik, is hij als hospes naar de kartuis te Zelem overgegaan. De aanwezigheid van *Dat boecksken der*

¹ De bijdragen over Ludolf van Saksen, Hendrik van Coesfeld, Jan van Brederode, Herman Stekin, Johan Rode, Jacobus van Gruitrode en Petrus Dorlandus werden opgesteld door J. Deschamps. De notitie over Willem van Branteghem werd geschreven door J. De Grauwe. — Het enige verkort geciteerde werk is DE GRAUWE, *Prosopographia* = J. DE GRAUWE, *Prosopographia Cartusiana Belgica (1314-1796)*, + *Supplementum*, Gent-Salzburg, 1976 en 1978 (Series bio-bibliographica, 1 en 1B; Analecta Cartusiana, 28 en 28B).

verclaringhe, dat Ruusbroec na zijn bezoek aan de Hernse kartuizers rond het jaar 1363 heeft geschreven om, op hun verlangen, zijn diepste leer te verduidelijken, in de bibliotheek van de Zelemse kartuis, is niet vreemd aan het verblijf van Broeder Gheraert aldaar. Waarschijnlijk maakte hij dit verklarend boekje hier bekend, met het gevolg dat het in de overgang van de 14de naar de 15de eeuw werd gekopieerd. Broeder Gheraert staat verder aangeschreven als een uitstekend kopiist o.a. van zangboeken, als een bijbelcorrector en als een kenner van de drie klassieke talen (Latijn, Grieks en Hebreeuws). Hij stierf te Luik in 1377.

DE GRAUWE, *Prosopographia*, nr. 795; Geraert van Saintes [en] Hendrik Utenbogaerde. *De twee oudste bronnen van het leven van Jan van Ruusbroec door getuigenissen bevestigd*, uit het Middelnederlands en uit het Latijn vertaald door de BENEDICTINESSEN VAN BONHEIDEN [en] ingeleid door P. VERDEYEN, (Bonheiden, 1981), p. 11-29 (Mystieke teksten met commentaar, 4); *Jan van Ruusbroec (1293-1381). Tentoonstellingscatalogus. Met als bijlage een chronologische tabel en drie kaarten*, Brussel, Koninklijke Bibliotheek Albert I, 1981, p. 85-86, nr. 32, p. 120-121, p. 138-141, nr. 43, p. 143-146, nr. 45, p. 161-162, nr. 53 (notities van J. Deschamps); K. SEYNAEVE, *De kartuis van Alle Apostelen te Luik (1357-1520). Een historische en prosopografische studie*, III, Leuven, 1981, p. 318-324 (licentiaatsverhandeling in machineschrift); P. VERDEYEN, *Ruusbroec en zijn mystiek*, Leuven, (1981), p. 70-73, 86-92.

LUDOLF VAN SAKSEN heeft wel in geen enkel kartuizerklooster van de Nederlanden geleefd, maar is door zijn geschriften daarom niet minder belangrijk voor de Middelnederlandse vroomheidsliteratuur. Hij werd omstreeks 1300 in Noord-Duitsland geboren. Hij zou in de orde der dominicanen zijn getreden en het tot doctor of magister in de theologie hebben gebracht. In 1339 zou hij de dominicanenorde hebben verlaten. In hetzelfde jaar trad hij in het kartuizerklooster te Straatsburg, waar hij in 1340 professie deed. In 1343 werd hij tot prior van het kartuizerklooster te Koblenz verkozen. In 1348 vroeg en kreeg hij zijn ontslag als prior en werd gewoon monnik in het kartuizerklooster te Mainz. Later, wellicht in 1360, keerde hij naar het kartuizerconvent te Straatsburg terug, waar hij in 1378 overleed. Behalve preken en kleinere geschriften schreef hij twee grote werken: 1. *Enarratio in Psalmos* en het vervolg daarop *Commentarius in Cantica veteris et novi Testamenti et in Symbolum sancti Athanasii*, resp. een commentaar op de psalmen en op de cantica en het *Symbolum pseudo-Athanasianum* (cat. 11-13); 2. *Vita Jesu Christi e quatuor evangelii et scriptoribus orthodoxis concinnata*, kortweg *Vita Christi* geheten, dat niet alleen het verhaal van Christus' leven, lijden en verrijzenis, maar ook commentaren, meditatieën en gebeden bevat (cat. 14-15). Dit laatste werk, bestaande uit een *Pars prima* en een *Pars secunda* en omvangrijker dan geheel de H. Schrift, maakte Ludolf van Saksen tot de belangrijkste ascetische schrijver van de late middeleeuwen. Vóór de uitvinding van de boekdrukkunst zijn er van de *Vita Christi*, getuige het aantal bewaarde

handschriften, tal van afschriften, meestal in twee of vier delen, vervaardigd. Na de uitvinding van de boekdrukkunst behoorde de *Vita Christi* tot de eerste werken, die ter perse werden gelegd. Tussen 1472 en 1878 verschenen er een zestigtal uitgaven in de oorspronkelijke taal. Het werk werd volledig of gedeeltelijk in verschillende Westeuropese talen vertaald. Een gedeelte van of excerpten uit de *Vita Christi* in de Middelnederlandse vertaling bevinden zich in drie werken: 1. *Dat vierde boec van ons liefs heren leven*, een vertaling van *Pars secunda*, kap. 58-66 en 68-89, waarschijnlijk het vierde en laatste deel van een vierdelige volledige Middelnederlandse vertaling, waarvan de eerste drie delen verloren zijn gegaan (cat. 16); 2. *Dat boec vanden leven ons heren ihesu christi*, een uitgebreid leven van Jezus, waarvan de *Vita Christi* de voornaamste bron is geweest (cat. 17-18) en 3. het *Bonaventura-Ludolfiaanse leven van Jezus*, een vertaling van een anonieme *Vita Christi*, gecompileerd uit de *Meditationes vitae Christi* van pseudo-Bonaventura en de *Vita Christi* van Ludolf van Saksen.

W. BAIER, *Ludolphe de Saxe*, Dictionnaire de spiritualité, IX, 1976, kol. 1130-1138; J. DESCHAMPS, *De „Vita Christi” van Ludolf van Saksen in het Middelnederlands*, Historia et spiritualitas Cartusienensis. Colloquii quarti internationalis Acta, Gandavi-Antverpiae-Brugis 16-19 Sept. 1982, ed. J. DE GRAUWE, Destelbergen, 1983, p. 157-176.

NIKLAAS HELMINEY, die afkomstig was van de Grande Chartreuse, wordt als prior van het kartuizerklooster op 't Kiel genoemd in 1359; zijn prioraat moet vóór 1365 zijn beëindigd. Hij schreef vele goede werken, zowel in zijn professiehuis als in het laatstgemelde convent. Hij zou te vereenzelvigen zijn met de kartuizer Nicolaus Gelmineus (Geliminius) van Constanz, die volgens zijn Würzburgse confraters een *Formula spiritualium exercitiorum sive meditationum* ten behoeve van de novicen vervaardigde. N. Helminey is waarschijnlijk in 1389 gestorven.

F. PRIMS, *Geschiedenis van Antwerpen*, V-2, Antwerpen, 1935, p. 253-254; DE GRAUWE, *Prosopographia*, nr. 2221 (+ Suppl.).

2. De 15de eeuw

Eén van de meest betekenisvolle kartuizerauteurs is HENDRIK EGHER VAN KALKAR geweest. Hij werd in 1328 uit een patriciërsfamilie geboren. In 1357 studeerde hij als magister artium af aan de universiteit te Parijs. Terwijl hij er een lesopdracht aan de artes-faculteit vervulde, zette H. Egher van Kalkar zijn theologische studies verder; hij behaalde in 1362 het baccalaureaat in deze discipline. In 1365 verliet hij zijn wetenschappelijke loopbaan en trad hij in bij de kartuizers te Keulen. Vanaf 1368 werd hij met verschillende opdrachten belast: prior te Arnhem (1368-1373) waar hij

niet zo zeker een aandeel heeft gehad in de „bekering” van Geert Grote († 1384), rector van de groeiende stichting te Roermond (1373-1377), prior te Keulen (1377-1384) en laatstelijk prior te Straatsburg (1384-1396). Hierna keerde hij naar zijn professiehuis terug, waar hij tot aan zijn dood in 1408 als gewoon monnik heeft geleefd. De wetenschappelijke vorming, die H. Egger van Kalkar aan de Parijse universiteit heeft genoten, beïnvloedde ontegenzeggelijk zijn geschriften. Zijn literair werk bestaat uit: 1. wetenschappelijke geschriften, waaronder – a. *Libellus de continentis et distinctione scientiarum* (in Arnhem geschreven), een inleiding in het systeem van de middeleeuwse wetenschappen (metafysica, mathematica, natuur- en moraalfilosofie) en een kort overzicht van de belangrijkste literatuur in elk van deze disciplines – b. *Loquagium rhetoricale novellis rhetoricis compilatum* (in Zelem bewaard geweest), over het nut van de retoriek in de exegese en de homiletiek – c. *Cantuagium* (in Zelem bewaard geweest), een voor zelfonderricht bedoelde inleiding in de liturgische muziek; 2. geschriften met betrekking tot het geestes- en kloosterleven waaronder – a. *Ortus et decursus ordinis Cartusiensis* (in Zelem bewaard geweest), een geschiedenis van de kartuizerorde, zijn bekendste en wellicht belangrijkste werk – b. *Sermones capitulares* (in Zelem bewaard geweest), bij de veertien kartuizerfeestdagen in het conventskapittel gehouden – c. *Arti(un)cula pro collatione facienda*, korte aanwijzingen hoe preken voor het monnikenkapittel moeten worden geconstrueerd en hoe zij taalkundig-ritmisch moeten ten gehore worden gebracht – d. in dezelfde zin de *Modus faciendi sermones ad fratres conversos* – e. *Modus pro nuntiando in capitulo monachorum diebus dominicis*, richtlijnen met welke gebeden de heiligen en de afgestorven medebroeders in het zondagskapittel dienen te worden herdacht – f. *Scala spiritualis exercitii per modum orationis*, een verzameling van deels eigenhandig geschreven, deels aan de traditie ontleende gebeden ten behoeve van het gebedsleven van de monnik – g. *Informatio meditationis de passione Domini*, een traktaat over de overweging van ’s Heren lijden – h. een berijmd *Psalterium beatae Mariae virginis* in slechts 150 woorden, waarvan een Middelnederlandse proza-vertaling bestaat onder de titel *Enen psalter ... toe lave der glorioser yofferen maria*; 3. 43 brieven die, hoofdzakelijk aan confraters gericht, voor de kennis van H. Eggers persoonlijkheid van het grootste belang zijn.

H. RÜTHING, *Der Kartäuser Heinrich Egger van Kalkar (1328-1408)*, Göttingen, 1967, p. 51-156 (Veröffentlichungen des Max-Planck-Instituts für Geschichte, 18; Studien zur Germania Sacra, 8); ID., *Egger, Heinrich van Kalkar*, *Die deutsche Literatur des Mittelalters. Verfasserlexikon*, II, 1980, kol. 379-384; H. M. BLÜM, *Lexikale Übersicht (c) der Kartäuser-Schriftsteller im deutschsprachigen Raum*, *Die Kartäuser. Der Orden der schweigenden Mönche*, herausgegeben von M. ZADNIKAR in Verbindung mit A. WIENAND, Köln, (1983), p. 354; C. DE BACKER, *De kartuize Monichusen bij Arnhem. Prosopografie samen met de regesten van de zopas ontdekte oorkondenschat*, *Historia et spiritualitas Cartusiensis. Colloquii quarti*

Een bekend ascetisch schrijver en een invloedrijke figuur in zijn orde was HENDRIK VAN GOESFELD, met zijn eigenlijke naam Hendrik Kemenade. Hij werd omstreeks 1450 in het Westfaalse Goesfeld geboren en trad jong in het klooster Monnikhuizen bij Arnhem. Van 1373 tot 1378 was hij prior van voornoemd convent, van 1378 tot 1381 prior van Het Hollandse Huis bij Geertruidenberg, van 1381 tot 1401 van Sint-Jansberg te Zelem en van 1401 tot 1410 opnieuw van het Hollandse Huis bij Geertruidenberg. In 1374 werd hij door het generaal kapittel in de Grande Chartreuse tot lid van het diffinitorium benoemd. Tijdens het Westerse Schisma was de kartuizerorde van 1380 tot 1410 verdeeld in aanhangers van de paus van Rome en voorstanders van de paus van Avignon, die hun generaal kapittel resp. in het kartuizerklooster te Seitz in Joegoslavië en in de Grande Chartreuse bij Grenoble hielden. Hendrik van Goesfeld stond resoluut aan de zijde van de paus van Rome, maar spaarde geen moeite om de eenheid te herstellen. Vóór 1404 was hij visitator van de provincia Alemaniae Superioris en van de provincia Alemaniae Inferioris, van 1404 tot 1406 covisitor en van 1406 tot 1410 visitator van de provincia Rheni. In 1410, na het herstel van de eenheid in de orde, werd hij tot visitator van de provincia Picardiae benoemd. Als diffinitior en visitator was hij vaak langdurig op reis en moest hij het bestuur van het klooster, waarvan hij prior was, aan de vicarius overlaten. Tijdens een visitatie overleed hij in 1410 in het kartuizerklooster Genadedal te Brugge. Van zijn geschriften, die alleen in handschriften bewaard zijn gebleven, vermelden we enkel: 1. *Tractatus de venerabili sacramento altaris* of *Liber de utili ac oportuna institutione sacramenti Eucharistiae*, een traktaat over de H. Eucharistie; 2. *Epistola de instructione iuvenum et noviciorum*, een brief aan een jonge kloosterling over de wijze, waarop novicen en jonge kloosterlingen zich in het klooster moeten gedragen en over de deugden en de ondeugden, die zij resp. moeten betrachten of bestrijden; 3. *Tractatus de tribus votis substantialibus monasticae vitae* of *Tractatus de contemptu mundi*, een traktaat over de geloften van armoede, zuiverheid en gehoorzaamheid; 4. *Tractatus de vitio proprietatis religiosorum*, een traktaat tegen eigen bezit van kloosterlingen, en 5. *Sermones*, een verzameling preken, bestaande uit zestig preken over kerkelijke feestdagen en twee preken, die hij in 1404 en 1406 tijdens het generaal kapittel in Seitz heeft gehouden (cat. 19). De *Epistola de instructione iuvenum et noviciorum* werd onder de titel *Die epistel den novicen ende den ionghen personen te leren in een gheestelic leven* in het Middelnederlands vertaald (cat. 20).

Een met het Italiaans humanisme sympathiserende kartuizer was Adrianus N., zoals Th. Petreius hem heet. Niettemin werd hij gewoonlijk ADRIAAN DE KARTUIZER genoemd. Op een ongekend ogenblik is hij in het kartuizerklooster Domus Hollandiae te Geertruidenberg getreden. Naar de naam van dit convent noemde men hem dan ook wel eens Adrianus Hollandinus. Vóór hij kartuizer werd, moet hij aan een universiteit hebben gestudeerd (*sacrae paginae doctor*) en onderwezen (*sacrae theologiae professor*). Van 1403 tot 1409/10 was hij prior van de Luikse kartuis. Nadien trok hij zich in zijn professiehuis terug, waar hij reeds in 1411 overleed. Adriaan de Kartuizer, die om een ongekennde reden nogmaals de familienaam „Monet” werd toegeschreven, is de auteur van het zeer verspreide traktaat *De remediis utriusque fortunae*. De titel is duidelijk gekozen in navolging van het werk van de Italiaanse humanist Francesco Petrarca († 1374), die door zijn reizen in de Nederlanden hier belangstelling had verworven en die door zijn broer Gerardo († 1387), kartuizer in de Grande Chartreuse (cat. 61), in de orde bekend was geraakt. Wellicht heeft Adriaan de Kartuizer nog andere werken geschreven: men noemde hem „humanis quoque litteris nobiliter doctus” en een „poeta praestans”; maar er zijn geen andere titels bekend.

TH. PETREIUS, *Bibliotheca Cartusiana, sive illustrium sacri Cartusiensis ordinis scriptorum catalogus*, Coloniae 1609, p. 3-4; DE GRAUWE, *Prosopographia*, nr. 45; K. SEYNAEVE, *De kartuis van Alle Apostelen te Luik (1357-1520). Een historische en prosopografische studie*, Leuven, 1981, II, p. 135-139 en III, p. 288-291 (licentiaatsverhandeling in machineschrift).

De Brugse kartuizer DAVID DE BODE († 1412), ook David Carthusiensis geheten, heeft twee kleine geschriften nagelaten, met name een *Compendium de vita spirituali* en een traktaatje *De exteriori homine*. Beide teksten zijn in feite excerpten uit het standaardwerk van middeleeuwse kloosterascese van de minderbroeder David van Augsburg († 1272), getiteld *De exterioris et interioris hominis compositione* (resp. boek I, deel 2, kap. 27-41 en boek I, deel 1, kap. 26). Het is niet zeker dat David de Kartuizer ook diens *Epistola ad novitios*, de enige van deze drie novicenbrieven die tot dusver ongepubliceerd is gebleven, heeft gecompileerd. Of hij een novicenmeester was is niet geweten, al is deze mogelijkheid niet uitgesloten: in dit verband dient het verblijf van Hendrik van Coesfeld in de Brugse kartuis gesignaleerd, toen hij dit klooster in 1410 visiteerde; als auteur van een handleiding over de opvoeding van de aankomende kloosterling (cat. 20), waarin hij de verhandeling van David van Augsburg—deze is zelf lange tijd een novicen-

meester geweest — als een bekend werk citeert, heeft hij blijkbaar op David de Bode een maatgevende invloed gehad.

F. HENDRICKX, *De handschriften van de kartuis Genadendal bij Brugge (1318-1580)*, Ons Geestelijk Erf, 48, 1974, p. 144-156; DE GRAUWE, *Prosopographia*, nr. 549.

Een verdienstelijk vertaler was JAN VAN BREDERODE, van 1402 tot 1409 convers in het kartuizerklooster te Zelem. Hij was de tweede zoon van Reinout van Brederode en Johanna van Gennep. Daar Diederik, hun oudste zoon, in het kartuizerklooster Monnikhuizen was getreden, volgde Jan zijn vader als heer van Brederode op. Hij huwde met Johanna van Abcoude, dochter van Willem van Abcoude. Daar hun huwelijk kinderloos bleef, kozen zij met wederzijds goedvinden de kloosterlijke staat: Jan van Brederode werd convers in het kartuizerklooster te Zelem en Johanna van Abcoude dominicanes in het Sint-Maria-Magdalenaklooster te Wijk bij Duurstede. Om dezelfde tijd ging Diederik, die zijn broer door zijn voorbeeld tot volharding wou aanzetten, naar het kartuizerklooster te Zelem over. In 1407 overleed Willem van Abcoude, de schoonvader van Jan van Brederode. Diens dochter Johanna zou zijn enige erfgename zijn geweest, indien zij de sluier niet had aangenomen. Erfgenaam werd nu Jacob van Gaasbeek, neef van Johanna. Nu wou Jan van Brederode tot de echtelijke staat terugkeren, opdat zijn echtgenote op de erfenis van haar vader aanspraak zou kunnen maken. Langs omwegen kreeg hij van Rome toestemming om het huwelijksleven te hervatten. Ofschoon zijn medebroeders poogden hem tot andere gedachten te brengen, legde hij in 1409 het kloosterhabijt af. Gewapenderhand trok hij het jaar nadien Wijk bij Duurstede binnen, nam opnieuw bezit van zijn heerlijke rechten en haalde zijn echtgenote uit het klooster. Vertoornd trok Frederik van Blankenheim, bisschop van Utrecht, met een leger naar Wijk bij Duurstede, nam Jan van Brederode gevangen en leverde hem aan Jacob van Gaasbeek over, die hem tot 1412 gevangen hield. Johanna keerde naar haar klooster terug, waar zij in 1411 overleed. Na zijn vrijlating bood Jan van Brederode Karel VI, koning van Frankrijk, zijn diensten aan, maar deze weigerde hem in dienst te nemen, omdat hij meende dat een weggelopen kloosterling hem geen geluk kon brengen. Hij trad dan in dienst van diens vijand Hendrik V, koning van Engeland, en sneuvelde in de slag bij Azincourt in 1415. Onder de titel *Des coninx summe* begon hij als convers te Zelem *Somme le roi* of *Le livre des vices et des vertus*, een zedenkundig werk van de dominicaan Frère Laurent d'Orléans, in zijn moedertaal te vertalen. Ofschoon uit de proloog, waarin hij óók de onderdelen van de tweede helft opsomt, duidelijk blijkt dat hij voornemens was geheel *Somme le roi* in de landstaal over te brengen, vertaalde hij slechts de eerste helft van het werk (cat. 21). Deze vertaling van de eerste helft voleindigde hij in 1408. Dat hij de tweede helft niet heeft

vertaald, houdt verband met het feit dat hij begin 1409 het kloosterleven heeft opgegeven. In 1478 verscheen te Delft een volledige vertaling van *Somme le roi*, waarin de eerste helft door Jan van Brederode en de tweede helft door een andere vertaler is vertaald (cat. 22). Tussen 1481 en 1519 werd deze volledige vertaling nog zevenmaal ter perse gelegd.

D. C. TINBERGEN, *Des coninx summe*, Leiden, [1900-1907] (Bibliotheek van Middelnederlandsche Letterkunde); H. J. J. SCHOLTENS, *Jan van Brederode, convers der karthuizers bij Diest*, Historisch Tijdschrift, 3, 1924, p. 8-29; ID., *Jan van Brederode*, Nieuw Nederlandsch Biografisch Woordenboek, VII, 1927, 200-204; J. VRANCKEN, *Het oude Zelem*, Eigen Schoon en De Brabander, 48, 1965, p. 61-63.

HENDRIK VAN HESSEN, ook naar zijn geboorteplaats Heinrich von Altdorf geheten, is niet zo'n belangrijk schrijver geweest, als men wel dacht. Hij werd ca. 1360 geboren. Van 1389 tot 1400 studeerde en onderwees hij de artes aan de universiteit te Keulen, van welke instelling hij in 1392 de rector was. Sedert 1400 verbleef hij als theoloog aan de universiteit te Heidelberg; hier werd hij tweemaal tot rector aangesteld, in 1400/01 en 1411. In 1412 gaf hij zijn universitaire loopbaan op om in het kartuizerklooster te Freiburg in Breisgau te treden. Hij was er prior van 1417/18 tot 1424. Dan deed hij een tweede professie in de Arnhemse kartuis, die hij tot 1426 bestuurde. Hij overleed in 1427. H. van Hessen werd soms verward met een naam- en tijdgenoot in het Freiburgse convent, die er in 1412 als prior stierf. Nog vaker werd hij gehouden voor de priester Hendrik van Langenstein, in het land van Hessen geboren uit de familie Heimbuch; deze Hendrik van Hessen, bovendien Heinrich Heimbuch genoemd, was professor aan de universiteit te Wenen van 1384 tot aan zijn dood in 1397; ook was hij er rector in 1393-1394. Van H. van Langenstein zijn er zeker 68 geschriften bekend. Door het dragen van gelijke namen, te wijten aan hetzelfde herkomstland, en door hun gelijklopende universitaire carrière gebeurde het dat er werken van H. van Langenstein (Hendrik van Hessen de Oude) werden toegeschreven aan H. van Altdorf (Hendrik van Hessen de Jonge). Laatstgenoemde kan echter op slechts twee traktaten aanspraak maken, met name *Dialogus de celebratione missae* en *Dialogus inter pontificem et sacerdotem de rara seu frequenti celebratione missae et de communis*.

K. J. HEILIG, *Kritische Studien zum Schrifttum der beiden Heinriche von Hessen*, Römische Quartalschrift für christliche Altertumskunde und für Kirchengeschichte, 40, 1932, p. 105-176; TH. HOHMANN, *Initienregister der Werke Heinrichs von Langenstein*, Traditio, 32, 1976, p. 404, nr. 39, p. 414, nr. 168, p. 425; H. M. BLÜM, *Lexikale Uebersicht (c) der Kartäuser-Schriftsteller im deutschsprachigen Raum*, Die Kartäuser. Der Orden der schweigenden Mönche, herausgegeben von M. ZADNIKAR in Verbindung mit A. WIENAND, Köln, (1983), p. 354; C. DE BACKER, *De kartuize Monichusen bij Arnhem. Prosopografie samen met de regesten van de zopas ontdekte oorkondenschat*, Historia et spiritualitas Cartusiensis. Colloquii quarti internationalis Acta, Gandavi-Antverpiae-Brugis 16-19 Sept. 1982, ed. J. DE GRAUWE, Destelbergen, 1983, p. 94.

Een bekwaam zielenherder en een uitmuntend predikant was HERMAN STEKIN of STEENKEN, ook HERMANNUS DE PETRA geheten. Hij werd in Schüttorf in het graafschap Bentheim uit een adellijk geslacht geboren. Van 1387 tot 1390 studeerde hij aan de universiteit te Parijs. Kort daarna trad hij in het kartuizerklooster te Zelem. In 1402 werd hij tot vicarius van het kartuizerinnenklooster Sint-Anna-ter-Woestijne te Sint-Andries bij Brugge aangesteld, maar reeds in 1404 vroeg hij om van dit ambt ontlast te worden. Hij ging naar het Trierse kartuizerklooster over, waar hij ten tweeden male professie deed. In 1406 werd hij opnieuw vicarius van het voornoemde Brugse klooster wat hij bleef tot aan zijn overlijden in 1428. Het meest verspreid waren zijn *Sermones quinquaginta super orationem dominicam*, vijftig preken over het onzevader, waarin de leer met talrijke exempelen wordt toegelicht (cat. 23). Zij werden in 1480 te Oudenaarde (cat. 24), in 1484 te Leuven en in 1512 te Reims ter perse gelegd. Onder de titel *Die expositie op dat heileghe pater noster* werden zij vóór 1461, maar blijkbaar niet door hemzelf, tot een Middelnederlands traktaat bewerkt dat blijkens de bewaarde handschriften vrij verspreid is geweest (cat. 25). Hij schreef nog *De regimine monialium*, een verhandeling over het geestelijk leiden van kloosterzusters, kennelijk de vrucht van een rijke ervaring, *Sermones de tempore et de sanctis*, preken over kerkelijke feestdagen, en *De immaculata conceptione beatae Mariae virginis*, een tractaat over de onbevleete ontvanging van de H. Maagd, die tot dusver niet zijn teruggevonden.

J. JACOBS, *Her Herman Stekin van Scutdorpe*, Verslagen en Mededeelingen der Koninklijke Vlaamsche Academie voor Taal- en Letterkunde, 1927, p. 51-72; S. d'YDEWALLE, *De kartuize Sint-Anna-ter-Woestijne te Sint-Andries en te Brugge (1350-1792)*, Brussel-Brugge, [1945], p. 77, 78, 82, 83 en 92-95; H. J. J. SCHOLTENS, *Hermann Steenken de Schuttrop*, Dictionnaire de spiritualité, VII, 1969-1971 kol. 308.

De Gentenaar GOZEWIJN VAN DER BEKEN (de Becka) behaalde het doctoraat in de beide rechten en was kanunnik te Kortrijk, eer hij ca. 1411 intrad bij de kartuizers te Sint-Martens-Lierde. In het kartuizerklooster te Gent deed hij een tweede professie en werd er in 1417-1418 prior; hierna oefende hij dezelfde functie uit in zijn professiehuis (1418/19-1420) en in de kartuizen te Doornik (1420-1423) en Champmol bij Dijon (1423-1424). In dit laatste klooster overleed hij als hospes in 1429. G. van der Beken genoot een grote waardering in de orde: hij werd aangezien als zeer geleerd en als een zeer groot exegeet. Van hem wordt er gezegd dat hij bekende werken over kerkelijk recht en theologie redigeerde. Ook zou hij vele brieven hebben geschreven. Bovendien schonk hij aan zijn professiehuis een in 1411 vervaardigd handschrift met het leven en de werken van de H. Johannes Climacus († 649?); hieraan werden later het traktaat *De septem gradibus perfectionis christianae* en de homilie *De six hydrys* toegevoegd. Hoogst-

waarschijnlijk is G. van der Beken de auteur van beide laatstvermelde werken.

V. GAUBLomme, *Necrologie van de kartuize St-Martens-Bos te St-Martens-Lierde*, Het Land van Aalst, 9, 1957, p. 158-159; J. DE GRAUWE, *Chartreuse de Notre-Dame du Val Royal à Gand*, [Destelbergen, 1973], p. 13-14, 61-62 (pro manuscripto); ID., *Chartreux du Bois-Saint-Martin à Lierde-Saint-Martin*, [Destelbergen, 1973], p. 11, 35 (pro manuscripto); ID., *Histoire de la chartreuse du Val-Royal à Gand et de la chartreuse du Bois-Saint-Martin à Lierde-Saint-Martin (Flandre Orientale)*, Salzburg, 1974, p. 28-29, 48, 91, 105 (Analecta Cartusiana, 18); ID., *Beken*, Gozewijn vander, Nationaal Biografisch Woordenboek, VI, 1974, kol. 18-19; ID., *Prosopographia*, nr. 849.

Een waardige volgeling van vicarius Herman Steenken, een vurig vereerder van Christus' lijden, in het kartuizerinnenklooster te Brugge, was CATHARINA BULS († 1438). Zij schreef een *Tractaat ofte boecxken der selve Passie Christi genomen uyt de H. Schriftuur*. Haar geschrift werd door gestudeerde medezusters zeer gunstig beoordeeld.

S. d'YDEWALLE, *De kartuize Sint-Anna-ter-Woestijne te Sint-Andries en te Brugge (1350-1792)*, Brussel-Brugge, [1945], p. 102, 184; J. DE GRAUWE, *Chartreuse de Sainte-Anne-au-Désert à Bruges*, Monasticon Belge, III. Province de Flandre Occidentale, Liège, 1978, p. 1267.

JOHAN RODE werd omstreeks 1373 in Hamburg geboren. Hij studeerde aan de universiteit te Praag en trad na voltooiing van zijn studiën, waarschijnlijk in 1400, in het plaatselijke kartuizerklooster, waar reeds enkele professoren en studenten de pij hadden aangenomen. Vele jaren was hij met de leiding van een kartuizerklooster belast: van 1406 tot 1408 was hij prior te Brno (Brünn), van 1412 tot 1416 en van 1433 tot 1435 prior te Frankfort aan de Oder en van 1416 tot 1433 en van 1435 tot 1437 prior te Szczecin (Stettin). Hier overleed hij in 1438/39. Hij schreef zowel in de landstaal als in het Latijn. Zijn Latijns werk bestaat uit: 1. een brief aan zijn familielid Johannes Loysenstyn, proost te Oysel, waarin hij zijn intreding rechtvaardigt; 2. een brief aan Hamburgse vrienden, die te Praag studeerden, waarin hij hen tot bekering en boetedoening aanzet; 3. een brief aan Heinrich Oleman, kanunnik van Sint-Pieter te Norten, over de geestelijke staat, later tot *Viridarium clericorum* omgewerkt; 4. een brief aan zijn familielid Segeband Stor, magister te Praag, die hij tot het leiden van een beter leven aanzet, en 5. een thans verloren *Expositio passionis dominicae*, waarvan de *Vsslegung des lydens unsers lieben herrn Jesu Christi*, bewaard in drie handschriften, wellicht een vertaling is. In de landstaal vervaardigde hij: 1. *Dat boeck vander vader insettinge* (cat. 26), een compilatiewerk, bestaande uit een vertaling van het vierde boek van *De institutis coenobiorum* van Johannes Cassianus en vertaalde excerpten, vooral exempelen, uit de *Vitae patrum* en andere werken, om de monialen van het benedic-

tinessenklooster Vallis virginum bij Hamburg tot naleving van de kloosterregel aan te sporen en 2. een brief aan de zusters van het birgittinessenklooster te Tallin (Reval). Centraal in zijn werk staat het prijzen van het kloosterleven, het aanklagen en het hekelen van het wangedrag van sommige geestelijken en het aansporen tot het onderhouden van de kloosterregel.

R. OHLBAUM, *Johann Rode aus Hamburg. Von deutschem Geistesleben in Böhmen um 1400*, Prag, 1943 (Sudetendeutsches Historisches Archiv, 5); H. RÜTHING, *Jean Rode*, Dictionnaire de spiritualité, VIII, 1974, kol. 655-657; H. M. BLÜM, *Lexikale Uebersicht (c) der Kartäuser-Schriftsteller im deutschsprachigen Raum*, Der Kartäuser. Der Orden der schweigenden Mönche, herausgegeben von M. ZADNIKAR in Verbindung mit A. WIENAND, Köln, (1983), p. 368-369.

Een belangrijk geestelijk schrijver was ADOLF VAN ESSEN, vooral omdat hij heeft bijgedragen tot het ontstaan van het rozenkransgebed. Hij is omstreeks 1350 of tussen 1370-1375 geboren uit adellijke ouders te Essen. In 1398 was hij ingeschreven aan de universiteit te Keulen, waar hij theologie, humane wetenschappen en rechten zou hebben gestudeerd. Na zijn universitaire studies trad hij in het kartuizerklooster te Trier, waarvan hij tussen 1409/10-1415 het prioraat waarnam. Daar het convent te Trier onleefbaar was geworden, verhuisde hij in 1431/32 naar de kartuis te Arnhem; hier verbleef hij als hospes tot 1435. A. van Essen, die met zijn juridisch ingestelde geest gemakkelijk wantoestanden aanklaagde, veroorzaakte hierdoor wel eens moeilijkheden. Daarom ook werd hij naar het kartuizerklooster te Luik verplaatst, waar hij een nieuwe professie moest doen. Zijn verblijf te Arnhem en Luik zijn literair belangrijk. Te Arnhem schreef hij in 1434 *De commendatione Rosarii*, een Latijnse vervollediging van zijn *Unser Frauen Marien Rosengertlin*. Dit geschrift, dat hij omstreeks 1400 vervaardigde, kreeg zijn definitieve vorm, toen hij te Luik verbleef. Hier voltooide hij bovendien de *Vita Margarethae, ducissae Lotharingiae*, die hij in 1421 was begonnen; hij was de geestelijke leidsman van Margaretha van Beieren († 1434), hertogin van Lotharingen; voor deze in haar huwelijksleven zwaar beproefde vrouw heeft hij trouwens zijn *Rosengertlin* geschreven, om haar door haar gebedscrisis te helpen. In 1437 keerde A. van Essen naar zijn professiehuis terug en stierf er als vicaris in 1439.

DE GRAUWE, *Prosopographia*, nr. 13; K. SEYNAEVE, *De kartuis van Alle Apostelen te Luik (1357-1520)*, III, Leuven, 1981, p. 280-286 (licentiaatsverhandeling in machineschrift); H. M. BLÜM, *Lexikale Übersicht (c) der Kartäuser-Schriftsteller im deutschsprachigen Raum*, Die Kartäuser. Der Orden der schweigenden Mönche, herausgegeben von M. ZADNIKAR in Verbindung mit A. WIENAND, Köln, (1983), p. 345; C. DE BACKER, *De kartuize Monichusen bij Arnhem. Prosopografie samen met de regesten van de zopas ontdekte oorkondenschat*, en K. J. KLINKHAMMER, „*Unser Frauen Marien Rosengertlin*“, *die erste Rosenkranzschrift*, *Historia et spiritualitas Cartusiensis. Colloquii quarti internationalis Acta*, Gandavi-Antverpiae-Brugis 16-19 Sept. 1982, ed. J. DE GRAUWE, Destelbergen 1983, resp. p. 83 en 269-281.

JAN BELHOEST, procurator van het Luikse kartuizerklooster tussen 1403-1410, werd in 1418 prior van de kartuis te Vervins; wellicht oefende hij er tot 1423 deze functie uit. Nadien zou hij als gewoon monnik naar Luik zijn teruggekeerd. Alleszins werd hij hier in 1428 aangetroffen. Hij stierf in 1439 (of in 1442?). J. Belhoest is de auteur van de *Epistola ad abbatem S. Laurentii Leodiensis, ut vitium proprietatis a suo monasterio amandare studeat et an ratione possit exequi*, een brief over de ontoelaatbaarheid van privaateigendom bij regulieren, gericht aan Hendrik Ade († 1434), abt van de benedictijnenabdij Sint-Laurentius te Luik.

DE GRAUWE, *Prosopographia*, nr. 1390; K. SEYNAEVE, *De kartuis van Alle Apostelen te Luik (1357-1520). Een historische en prosopografische studie*, III, Leuven, 1981, p. 397-400 (licentiaatsverhandeling in machineschrift).

Als geprofest kartuizer van het klooster te Sint-Omaars werd WILLEM DE BREDÁ (?) naar het kartuizerinnenklooster te Gosnay verplaatst, waar hij een tweede professie deed. Hij overleed er in 1440/41. W. de Breda is de auteur van de volgende werken: 1. *Commentarius in psalmos*, een parafraserende uiteenzetting van de psalmen; 2. *Meditationes super Genesim*, een symbolische verklaring van de ark des verbonds met overwegingen; 3. *Commentarius in Canticum canticorum*, geen exegetische commentaar van het Hooglied, maar een devoot traktaat waarin de ziel als bruid haar liefde uitspreekt voor haar bruidegom Jezus Christus. W. de Breda zou deze geschriften hebben samengesteld in samenwerking met de monialen.

H. J. J. SCHOLTENS, *Guillaume de Bréda*, Dictionnaire de spiritualité, VI, 1967, kol. 1199-2000.

Op dit ogenblik is het moeilijk uit te maken welke van de twee kartuizer-tijdgenoten, die beiden de naam EVERARD VAN HEUSDEN dragen, literair actief is geweest. Everard van Heusden sr., vóór 1387 in het kartuizerklooster te Zelem geprofest, was er prior van 1401 tot 1407; nadien leefde hij als gewoon monnik in zijn professiehuis verder tot aan zijn dood in 1415/16. Everard van Heusden jr., deed in het kartuizerklooster te Gent professie, waar hij het prioraat waarnam tussen 1392-1396; dezelfde functie oefende hij later nog uit in de kartuizen te Sint-Martens-Lierde (1410-1417, 1427-1436) en te Brugge (1439-† 1441). In navolging van Th. Petreius, die zijn herkomstnaam niet kent, pleit H. J. J. Scholtens voor het auteurschap van Everard van Heusden sr., terwijl M. Soenen E. van Heusden jr., een belangrijke literaire bedrijvigheid toeschrijft. Enkele titels dienen vermeld: *De accessu et conversatione cordis ad Deum*, *De origine insurgentium tentationum et de remediis earumdem*, en in de volkstaal *De interna cordis tranquillitate*.

TH. PETREIUS, *Bibliotheca Cartusiana, sive illustrium sacri Cartusiensis ordinis scriptorum catalogus*, Coloniae, 1609, p. 89-90; V. GAUBLomme, *Necrologie van de kartuize St-Martens-Bos te St-Martens-Lierde*, Het Land van Aalst, 9, 1957, p. 160; J. DE GRAUWE, *Chartreuse de Notre-Dame du Val Royal à Gand*, [Destelbergen, 1973], p. 54 (pro manuscripto); ID., *Chartreux du Bois-Saint-Martin à Lierde-Saint-Martin*, [Destelbergen, 1973], p. 32-34, 37-38 (pro manuscripto); ID., *Histoire de la chartreuse du Val-Royal à Gand et de la chartreuse du Bois-Saint-Martin à Lierde-Saint-Martin (Flandre Orientale)*, Salzburg, 1974, p. 26, 90 (Analecta Cartusiana, 18); ID., *Prosopographia*, nr. 633, 634; M. SOENEN, *Chartreuse de Zelem*, Monasticon Belge, VI. Province de Limbourg, Liège, 1976, p. 304-305; J. DE GRAUWE, *Chartreuse du Val-de-Grâce à Bruges*, Monasticon Belge, III. Province de Flandre Occidentale, 4, Liège, 1978, p. 1207.

Een vruchtbaar ascetisch schrijver was GERARD VAN SCHIEDAM. Kort na zijn universitaire studies te Praag (1393) trad hij in het kartuizerklooster te Luik. In vier kartuizen bekleedde hij het prioraat: te Amsterdam (minder waarschijnlijk in 1404, maar alleszins in 1415), te Geertruidenberg (1415/16-1419 of -1421), te Sint-Martens-Lierde (1419- of 1421-1427, 1434- of 1436-† 1442) en in zijn professiehuis (1427-1434). Hem werden ten onrechte een verzameling van vijf *Specula* toegeschreven, die op naam van Jacobus van Gruitrode dienen te worden geplaatst; de vergissing komt wellicht voort uit het feit dat beide auteurs prior van de Luikse kartuis zijn geweest (cat. 36) en uit de spiegel-gedachte, die G. van Schiedam in drie geschriften heeft gelegd. Deze werken zijn: 1. *De cura pastoralis liber unus. Epistola praelatis sive pastoribus animarum ad abbatem S. Adriani Gerardimontensis*, mogelijk een spiegel voor prelaten, die niet mag worden verward met Jacobus van Gruitrode's *Speculum praelatorum*, dat in de handschriften soms de titel *De instructione praelatorum* draagt; 2. *Tractatus de professione religiosorum* of *Speculum religiosorum*; 3. *Sermones decem de decem praeceptis decalogi*, over de tien geboden die model stonden voor de levenswandel van de leken. Verder schreef hij twee dialogen *De vitiis* en *De virtutibus*, *Sermones de sanctis* en het erudiete traktaat *De septem ecclesiae sacramentis*. De literaire arbeid van G. van Schiedam zou nog groter zijn geweest: hij schijnt een grote belangstelling voor de studie van de bijbel en de kerkvaders te hebben gehad.

V. GAUBLomme, *Necrologie van de kartuize St-Martens-Bos te St-Martens-Lierde*, Het land van Aalst, 9, 1957, p. 160-162; J. DE GRAUWE, *Chartreux du Bois-Saint-Martin à Lierde-Saint-Martin*, [Destelbergen, 1973], p. 11, 36-39 (pro manuscripto); ID., *Histoire de la chartreuse du Val-Royal à Gand et de la chartreuse du Bois-Saint-Martin à Lierde-Saint-Martin (Flandre Orientale)*, Salzburg, 1974, p. 91-93, 105 (Analecta Cartusiana, 18); ID., *Prosopographia*, nr. 796; K. SEYNAEVE, *De kartuis van Alle Apostelen te Luik (1357-1520). Een historische en prosopografische studie*, Leuven, 1981, II, p. 164-170 en III, p. 324-329 (licentiaatsverhandeling in machineschrift).

Een boeiend klooster- en tijdgenoot van Dionysius de Kartuizer was BARTHOLOMEUS VAN MAASTRICHT. Hij werd tussen 1380-1385 geboren te

Ulestraten bij Maastricht. In 1404 behaalde hij het licentiaat in de artes aan de Universiteit te Heidelberg en kort nadien promoveerde hij er tot magister artium. Aan deze universiteit, waarvan hij tussen 1412-1413 en tussen 1419-1420 het rectoraat waarnam, doceerde hij tot 1426 de artes. Nog tijdens dit professoraat begon B. van Maastricht ca. 1420 zijn theologische studie, die hij in 1432/33 met een doctoraat beëindigde. Hierna bleef hij als professor in de theologie nog enige tijd aan de Heidelbergse universiteit verbonden. In de loop van zijn academische carrière is hij in het klooster getreden. Steeds op zoek naar een strengere levenswijze werd hij vooreerst uiterlijk in 1427 cisterciënzer te Maulbronn, vervolgens ca. 1436 benedictijn in de Sint-Jacobsabdij te Luik en uiteindelijk in 1438 kartuizer te Roermond, waar hij in dat jaar prior bleek te zijn; in deze functie werd hij in 1441 opnieuw bevestigd, ondanks zijn verzoek aan het generaal kapittel om van de drukkende ambtslast ontheven te worden. B. van Maastricht was een man van de strikte plichtsvervulling, welke hij buiten het kloosterleven ook in de Kerk eiste. Hij zag deze als een kartuis, waarin de paus—indien hij geen vroom kartuizer was—werd gecontroleerd door het algemeen concilie als generaal kapittel. Hij was de woordvoerder van het conciliarisme van zijn dagen, dat op het concilie van Bazel werd geproclameerd. Hij stierf in 1446 in het kartuizerklooster te Keulen; hij was er te gast, toen hij, totaal verzwakt, het antwoord van het generaal kapittel op zijn herhaald smeken om van zijn prioraat te worden ontlast, afwachtte. De literaire productie van B. van Maastricht bedraagt 42 teksten, waarvan er 28 zijn bewaard. De geschriften vóór zijn kartuizerperiode behandelen de Aristotelische logica (collegedictaat), de devotie van het priesterschap, de voortreffelijkheden van Maria (preek), de studie van de theologie (promotierede), Johannes de Doper (preek), de deugd van de nederigheid (overwegingen), Allerheiligen (preek), het gebed als richtsnoer bij het menselijk handelen en de gebruiken van de cisterciënzers inzake het eten van vlees; deze laatste verhandeling was een antwoord op Henricus de Piro's *De esu et abstinentia carniū*. Als kartuizer schreef hij: 1. *Tractatus de sacramento altaris*, over het ontvangen van de maaltijd des Heren onder de twee gedaanten bij de Bohemers; 2. zeven preken over de bijzonderheid van de kartuizerorde in vergelijking met andere kloosterorden, over de naastenliefde, over de nederigheid, over de dagelijkse boetedoening van de kloosterling als vervolmakingsmiddel, over het gebed, over het „schaap”-zijn van de kloosterling in de betekenis van Jo. X, over het matig spreken en de bewaring van de stilte; 3. een brief aan een niet nader genoemde novice (wellicht van de kartuis te Bazel) om hem aan te manen kartuizer te blijven in plaats van terug te keren naar zijn voormalige orde; 4. *Tractatus de oratione collectus ex diversis dictis doctorum*, om al biddend en beschouwend God te bereiken. Als aanhanger van de conciliaire theorie sneed hij dit vraagstuk zowel binnen als buiten de orde aan, bv. wat

de orde betreft: 1. *Tractatus de fraterna correctione et proclamatione* (over de broederlijke vermaning binnen de kloostergemeenschap) om op de achtergrond van de dreiging van twee obediëntes in de orde—het concilie van Bazel of de paus van Rome—de eendracht binnen deze te bewaren; 2. een advies aan het generaal kapittel om met behoud van de eenheid in de orde te kiezen voor het concilie van Bazel.

H. J. J. SCHOLTENS, *De kartuizer Bartholomeus van Maastricht*, *Ons Geestelijk Erf*, 15, 1941, p. 98-104; T. MEIJKNECHT, *Bartholomeus van Maastricht († 1446)*, *monnik en conciliarist. Met een inventarisatie van zijn nagelaten geschriften en een kritische uitgave van het traktaat „Victus modestia”*, Assen, 1982 (Maaslandse monografieën, 35), aan te vullen met P. Nissens' bespreking in *Ons Geestelijk Erf*, 56, 1982, p. 372-377.

GOZEWIJN COMHAIR is omstreeks 1370/75 geboren uit een Deventer familie, die oorspronkelijk van Zaltbommel (Gelderland) herkomstig was. Hij deed omstreeks 1400 professie in de Zelemse kartuis, welke hij van ca. 1407 tot 1415 als prior heeft bestuurd. Nadien legde hij een tweede professie af in de Grande Chartreuse, waar hij de functie van procurator uitoefende. In 1435 werd hij aan het hoofd van het bisdom Skalholt (Reinkinrik) in IJsland geplaatst, om orde te brengen in de kerkelijke toestanden (zijn vader, in 1415 gestorven, was in Lund de muntmeester geweest van de koning van Denemarken, dat een unie met IJsland vormde). In 1446 kwam hij naar Zelem om de nalatenschap van zijn vader, waardoor het kartuizerklooster al eerder begunstigd was geworden, verder te preciseren. Vervolgens werd hij wegens zijn gevorderde leeftijd van zijn bisschoppelijk ambt ontheven en trok hij zich terug in de Grande Chartreuse. Hier stierf hij in 1447. Alhoewel zijn betekenis op bestuurlijk vlak lag, heeft „Goswinus Diestensis” volgens Th. Petreius—onder andere geschriften—een commentaar *Super oratione dominica* (paternoster) geschreven.

TH. PETREIUS, *Bibliotheca Cartusiana, sive illustrium sacri Cartusiensis ordinis scriptorum catalogus*, Coloniae, 1609, p. 108-109; DE GRAUWE, *Prosopographia*, nr. 850; M. SOENEN, *Chartreuse de Zelem*, *Monasticon Belge*, VI. Province de Limbourg, Liège, 1976, p. 305-308.

De in Arnhem omstreeks 1368 uit adellijke ouders geboren ALBERT KIVET deed ca. 1389 professie in het kartuizerklooster van zijn geboortestad. Hij behoorde in 1393 tot de initiatores van de Amsterdamse kartuis; in dit convent woonde hij tot 1417. Nadien werd A. Kivet als initiator naar de kartuis van Wesel gezonden, waar hij een tweede professie aflegde. Hier overleed hij in 1449. Prior Henricus de Piro hield de lijkrede. Th. Petreius, die A. Kivet naar zijn geboorteplaats „Albertus Arnhemius” noemt, beschrijft zeer nauwkeurig de totstandkoming en inhoud van diens *Referendarium exemplorum*: na het verzamelen van de exempelen bracht hij ze in één band samen, verdeelde ze in zeven hoofdstukken en maakte er twee

delen van; per hoofdstuk worden het behandelde onderwerp (H. Sacrament, H. Kruis, Maria, Geboorte van Christus, deugden, ondeugden, overledenen) en de indeling in paragrafen — 571 in totaal — medegedeeld.

TH. PETREIUS, *Bibliotheca Cartusiana, sive illustrium sacri Cartusiensis ordinis scriptorum catalogus*, Coloniae, 1609, p. 6-7. DE GRAUWE, *Prosopographia*, nr. 73 (+ *Suppl.*); C. DE BACKER, *La chartreuse de Monichusen (Arnhem) et sa bibliothèque*, Kartäusermystik und -mystiker. Dritter internationaler Kongress (Tückelhausen vom 3. bis 6. September 1981) über die Kartäusergeschichte und -spiritualität, Salzburg, 1982, p. 4 (*Analecta Cartusiana*, 55); ID., *De kartuize Monichusen bij Arnhem. Prosopografie samen met de regesten van de zopas ontdekte oorkondenschat*. Historia et spiritualitas Cartusiensis. Colloquii quarti internationalis Acta, Gandavi-Antverpiae-Brugis 16-19 Sept. 1982, ed. J. DE GRAUWE, Destelbergen, 1983, p. 83.

De Gentse profes REMBAUD REPPELARE commentarieerde de ordestatuten. Hij overleed in 1457/58.

J. DE GRAUWE, *Chartreuse de Notre-Dame du Val-Royal à Gand*, [Destelbergen, 1973], p. 14 (pro manuscripto); ID., *Histoire de la chartreuse du Val-Royal à Gand et de la chartreuse du Bois-Saint-Martin à Lierde-Saint-Martin (Flandre Orientale)*, Salzburg, 1974, p. 48 (*Analecta Cartusiana*, 18); ID., *Prosopographia*, nr. 2517.

Na waarschijnlijk eerst in Leuven te hebben gestudeerd (1426), legde GERARD HAGHEN VAN BREDa in 1429 zijn professie af in het kartuizerklooster te Herne. Vermoedelijk leefde en werkte hij hier tot aan zijn dood in 1465. Van zijn hand zijn de volgende geschriften: 1. *Vita Domini nostri Jesu Christi* (in verzen); 2. *De sacro altaris sacramento*; 3. *Tractatus super Psalmum 67*; 4. *De religiosorum professione*; 5. *De septem horis canonicis*; 6. *Regulae Carthusiensis stabilatio puerilis*, waarin op een breedvoerige scholastieke wijze tegen een theologieprofessor wordt betoogd dat de kartuizers statuten maar geen regel hebben; 7. *Beati misericordes*, een compilatie van bijbel- en vaderteksten betreffende de „misericordia”. Van het laatstvermelde werk werd ten behoeve van Margareta van York († 1503), derde echtgenote van de Bourgondische hertog Karel de Stoute en weldoenster van de Hernse kartuizers, door haar aalmoezenier Nicolas Finet, kanunnik te Kamerijk, een Franse vertaling gemaakt; deze vertaling is met zeer mooie sierletters, met een weelderige randversiering en met twee prachtige miniaturen, die de hertogin voorstellen, verlucht.

A. BEELTSENS en J. AMMONIUS, *Chronique de la chartreuse de la Chapelle à Herinnes-lez-Enghien*, publiée et éditée par ED. LAMALLE, Louvain, 1932, p. 22, p. 52, n. 4, p. 65 en 78 (*Bibliothèque de la Revue d'histoire ecclésiastique*, 8); H. J. J. SCHOLTENS, *Gérard Haghen*, Dictionnaire de spiritualité, VI, 1967, kol. 274-275; DE GRAUWE, *Prosopographia*, nr. 784.

Gillis Goudsmid, die in 1466 als vicaris van het kartuizerklooster te Noordgouwe bij Zierikzee is gestorven, is beter bekend onder zijn Latijnse

naam AEGIDIUS AURIFABER. Want „aurea fabricatus est opuscula”, verklaart Th. Petreius. Volgens de oude bibliografen, ouder wie de Gentse karmeliet A. Bostius († 1499) heeft hij volgende werken geschreven: 1. *De Cartusiana laude*; 2. *Sermones de tempore et de sanctis*; 3. *Opus exemplorum* dat niet mag worden verward met het in Windesheimse kringen ontstane *Speculum exemplorum*.

TH. PETREIUS, *Bibliothecae Cartusiana, sive illustrium sacri Cartusiensis ordinis scriptores catalogus*, Coloniae, 1609, p. 4-5; B. KRUITWAGEN, *Het „Speculum exemplorum”*, Bijdragen voor de geschiedenis van het bisdom van Haarlem, 29, 1905, p. 329-453; H. J. J. SCHOLTENS, *De kartuizers bij Zierikzee*, Haarlemsche Bijdragen, 53, 1936, p. 170-171.

Zoals Rembaud Reppelare verklaarde zijn Gentse confrater RABBADO ARENS de ordestatuten. Ook interpreteerde hij de kerkvaders. Bovendien was hij een uitstekend tekstcorrector. Hij overleed in 1467/68.

J. De Grauwe, *Chartreuse de Notre-Dame du Val Royal à Gand*, [Destelbergen, 1973], p. 14 (pro manuscripto); ID., *Histoire de la chartreuse du Val-Royal à Gand et de la chartreuse du Bois-Saint-Martin à Lierde-Saint-Martin (Flandre Orientale)*, Salzburg, 1974, p. 48 (*Analecta Cartusiana*, 18); ID., *Prosopographia*, nr. 2510.

Vóór hij in 1434 als Luiks kartuizer werd vermeld, is niets met zekerheid geweten over WILLEM HULS DE BREDA (?). Volgens H. J. J. Scholtens zou hij hebben gestudeerd aan de universiteiten van Heidelberg (magister artium in 1403), Keulen (1408) en Bologna (1429). Hij overleed in 1468 in het kartuizerklooster te Roermond, waar hij een tweede professie aflegde. Hier verrichtte W. Huls vooral kopieerwerk; maar ook schreef hij er een *Epistola ad amicum*.

H. J. J. SCHOLTENS, *Het Roermondse kartuizerconvent vóór de 16e eeuw*, Publications de la Société historique et archéologique dans le Limbourg, 86-87, 1950-51, p. 227-228; ID., *Guillaume de Bréda*, Dictionnaire de spiritualité, VI, 1967, kol. 1199-1200; DE GRAUWE, *Prosopographia*, nr. 896; K. SEYNAEVE, *De kartuis van Alle Apostelen te Luik (1357-1520). Een historische en prosopografische studie*, III, Leuven, 1981, p. 343-345 (licentiaatsverhandeling in machineschrift).

JAN DE RYCKE OF RIJCKAERT is omstreeks 1412 te Gent geboren. Alvorens hij ca. 1440 in het kartuizerklooster van zijn geboortestad trad, was hij premonstratenzer geweest. Uiteindelijk is hij naar deze oorspronkelijke professie teruggekeerd. Hij zou ca. 1470 zijn gestorven. Th. Petreius somt elf werken van zijn hand op. Hieronder zijn vermeldenswaard een traktaat *De virginitate „lingua vulgari”* en een geschrift *Quo pacto saecularibus non semper conducant libri sacrae Scripturae, materno idiomate translati*. In dit laatste werk bepleit hij het lezen van de H. Schrift in de moedertaal, wat

mogelijk duidt op een bestaande belangstelling voor de Middelnederlandse bijbelvertaling bij de kartuizers.

TH. PETREIUS, *Bibliotheca Cartusiana, sive illustrium sacri Cartusiensis ordinis scriptorum catalogus*, Coloniae, 1609, p. 161; E.-H.-J. REUSENS, *De Rycke (Jean) ou Divitis*, Biographie Nationale, V, 1876, kol. 688-689; J. DE GRAUWE, *Chartreuse de Notre-Dame du Val Royal à Gand*, [Destelbergen, 1973], p. 14-15 (pro manuscripto); ID., *Histoire de la chartreuse du Val-Royal à Gand et de la chartreuse du Bois-Saint-Martin à Lierde-Saint-Martin (Flandre Orientale)*, Salzburg, 1974, p. 48 (Analecta Cartusiana, 18); ID., *Prosopographia*, nr. 1754.

In zijn omvangrijke literaire werkzaamheid vergaderde DIONYSIUS DE KARTUIZER de erfenis van de middeleeuwse mystiek, exegese en dogmatiek. Deze laatste scholasticus, die om reden van zijn visionaire ervaringen in de geschiedenis van de theologie „doctor extaticus” wordt geheten, is in 1402 te Rijkkel in Belgisch-Limburg uit de ouders Van Leeuw(en) geboren. Vandaar wordt hij ook resp. D. van Rijkkel of D. van Leeuw(en) genoemd. Als achttienjarige ging hij bij de kartuizers te Zelem en te Roermond aankloppen om in te treden. Maar wegens zijn jeudige leeftijd werd hij niet toegelaten. Men ried hem aan eerst aan de universiteit van Keulen te studeren. In 1421 werd hij aldaar als D. van Rijkkel geïmmatriculeerd. In 1422 behaalde hij er het baccalaureaat in de artes en twee jaar later, in 1424, was hij magister artium. Men neemt aan dat hij tijdens zijn artes-studies ook colleges in de theologie heeft gevolgd, gezien zijn uitgebreide werken op dit gebied. Vervolgens is hij in 1425 in het kartuizerklooster te Roermond getreden. Hier heeft hij gans zijn kloosterleven doorgebracht, behoudens een kleine onderbrekingsperiode, toen hij fungeerde als eerste rector van het nieuw gestichte kartuizerklooster te Vught tussen 1466-1469. Dit rectoraat vergde veel van Dionysius' fysische krachten, omdat de stichting moeilijk van de grond kwam. Hij werd ontheven van de bestuurslast en keerde naar zijn professiehuis terug, waar hij in 1471 overleed. Het aantal werken van Dionysius is enorm. Hijzelf maakte tweemaal een lijst van zijn geschriften met resp. 118 en 141 titels. Na hem hebben anderen zijn traktaten geregistreerd, laatstelijk Dirk Loher met het oog op de Keulse editie van Dionysius' teksten; deze lijst, die door de kartuizerbibliograaf Th. Petreius opnieuw werd uitgegeven, bevat meer dan 180 titels. De geschriften van Dionysius behandelen zeer gevarieerde onderwerpen. Vooreerst schreef hij werken, die onmiddellijk verband hielden met de monastieke roeping; in dit perspectief moeten zijn breedvoerige commentaren van elk bijbelboek en van de met apostolisch gezag beklede verhandelingen van Pseudo-Dionysius de Areopagiet (fl. 5de-6de eeuw) worden gezien. Vervolgens vervaardigde hij, als thomistisch geschoolde, filosofische en theologische traktaten volgens het scholastieke denkpatroon; in deze zin commentarieerde hij uitvoerig de Sententies van Petrus Lombardus (†1160). Dionysius de

Kartuizer was niet wereldvreemd. Een ruim deel van zijn teksten overschrijdt de grens van het eenzame contemplatieve celleven. Zij betreffen de tijdsvraagstukken, die hij trachtte op te lossen met het doel de mens te leiden naar zijn uiteindelijk geluk: zo hield hij elke maatschappelijke stand zijn levensspiegel voor (cat. 28); hij schreef brieven met raadgevingen; hij stelde prekenverzamelingen samen, niet alleen tot stichting van de religieuzen (cat. 30), maar ook tot stichting van de christenen die buiten het klooster leefden; hij bestreed de dwalingen, in het bijzonder de islam (cat. 31); en hij mengde zich in de strijd tussen de paus en het algemeen concilie. De *Opera omnia* van Dionysius de Kartuizer werden in 44 volumes in-quarto uitgegeven (Montreuil, 1896-1901: dln. 1-14 en 17-18; Doornik, 1902-1913: dln. 14bis, 15-16 en 19-42; Parkminster, 1935: dl. 25bis) op basis van de Keulse edities der autografen (1532 e.v.). Men mag ze beschouwen als de *Dictionnaire de théologie catholique*, c.q. *de spiritualité* van zijn tijd.

A. STOELEN, *Denys le Chartreux*, Dictionnaire de spiritualité, III, 1957, kol. 430-449; K. EMERY JR., *Dionysii Cartusienensis bibliotheca et manuscripta: prologue and queries*, Kartäusermystik und -mystiker. Dritter internationaler Kongress über die Kartäusergeschichte und -spiritualität, IV, Salzburg, 1982, p. 119-155 (Analecta Cartusiana, 55); H. M. BLÜM, *Lexikale Übersicht (c) der Kartäuser-Schriftsteller im deutschsprachigen Raum*, Die Kartäuser. Der Orden der schweigenden Mönche, herausgegeben von M. ZADNIKAR in Verbindung mit A. WIENAND, Köln, (1983), p. 349-350; A. WIENAND, *Bedeutende Prioren in der Kölner Kartause: ... Dionysius Rijckel (1402/03-1471)*, l.c., p. 256-275.

Wellicht in 1446 trad JAN VERSAREN in het Gentse kartuizerklooster. Tevoren had hij in 1435 een licentie in de artes behaald aan de Leuvense universiteit, waar hij ook van 1441 tot 1446 heeft onderwezen. Tussen 1454-1460 was hij prior van de kartuizers te Amsterdam en nadien tot aan zijn dood in 1471 bekleedde hij dezelfde functie in zijn professiehuis. Toen J. Versaren in 1469 terugkeerde van het generaal kapittel, waarvan hij de vergadering een tweede maal had bijgewoond, begaf hij zich naar het dominicanenklooster Sint-Victor te Marseille; hier bezocht hij de nabijgelegen grot, waar Maria-Magdalena zou hebben verbleven. Deze reis heeft hij beschreven in zijn *Itinerarium domini Johannis Van der Saren sacrae theologiae baccalarii et prioris Carthusiensium domus Vallis Regalis iuxta Gandavum qui contigit anno Domini millesimo quadrigentesimo LXIX°*.

J. DE GRAUWE, *Chartreuse de Notre-Dame du Val Royal à Gand*, [Destelbergen, 1973], p. 15, 69-71 (pro manuscripto); ID., *Histoire de la chartreuse du Val-Royal à Gand et de la chartreuse du Bois-Saint-Martin à Lierde-Saint-Martin (Flandre Orientale)*, Salzburg, 1974, p. 30-31, 48-49 (Analecta Cartusiana, 18); ID., *Prosopographia*, nr. 1812; ID., *Versaren (Saren)*, Jan (van), Nationaal Biografisch Woordenboek, VII, 1977, kol. 1003-1004.

De onvervalste WILLEM APSEL VAN BREDa studeerde aan de universiteit te Leuven in 1429, werd in 1430 in het kartuizerklooster te Herne geprofest, en

was prior van de Brugse kartuizers tussen 1462-1465. Hij keerde nadien terug naar zijn professiehuis, waar hij in 1471 overleed. Van zijn hand zijn de volgende geschriften: 1. *Tractatus elegantissimus ad semper candidam coeli reginam*, een verhandeling in gebedsvorm gericht tot de onbevleete Koningin des Hemels; 2. *Opusculum de vera pace*, opgedragen aan de Brugse kartuizer Hugo van Wercouden († 1492); 3. *Tractatus super oratione dominica* (in verzen), opgedragen aan de prior van de karmelieten te Herne; 4. *Speculum* over de naam van Maria; 5. *De officio Marthae*, over het officie van een overste als instructie voor geestelijke dochters; 6. zeer verzorgde *Epistolae*, waaronder een brief opgedragen aan Maria van Oss, abdis van de birgittinessen te Dendermonde.

TH. PETREIUS, *Bibliotheca Cartusiana, sive illustrium sacri Cartusiensis ordinis scriptorum catalogus*, Coloniae, 1609, p. 115-117; A. BEELTSSENS en J. AMMONIUS, *Chronique de la chartreuse de la Chapelle à Hérinnes-lez-Enghien*, publiée et annotée par ED. LAMALLE, Louvain, 1932, p. 22, 64, 68 (Bibliothèque de la Revue d'histoire ecclésiastique, 8); H. J. J. SCHOLTENS, *Guillaume de Bréda*, Dictionnaire de spiritualité, VI, 1967, kol. 1199-2000; DE GRAUWE, *Prosopographia*, nr. 885, 1188; ID., *Chartreuse du Val-de-Grâce à Bruges*, Monasticon Belge, III. Province de Flandre Occidentale, 4, Liège, 1978, p. 1208.

HENRICUS DE PIRO (von dem Birnbaum, van den Pereboom) werd in 1403 te Keulen geboren. Alvorens hij in 1435 in het kartuizerklooster van zijn geboortestad trad, volgde hij vooral een universitaire loopbaan. Hij studeerde en onderwees aan de universiteiten te Parijs (1418: baccalaureus artium), Keulen (1423: magister artium, 1423-1424: rechtsstudies), Bologna (1424-1426: rechtsstudies), Leuven (1427-1431: rechtsonderwijs, 1429: rector) en opnieuw te Keulen (1432: doctor legum en rector, 1432-1435: rechtsonderwijs). Nauwelijks ontlast van zijn zeer drukke onderwijstaken, werd hij in het kartuizerleven wederom tot verantwoordelijke functies geroepen, zijn wankel gezondheid ten spijt: vicaris te Keulen in 1437, tot prior benoemd—maar niet in functie—te Doornik in 1438, verblijf te Wesel—alleszins in 1441, prior te Zelem tussen 1442-1443, tot prior aangesteld—maar niet in functie—te Utrecht in 1443, prior te Luik van 1445 tot 1447 met een tweede professie; achtereenvolgens prior te Wesel (1447-1454), Rettel (1454-1459) en Trier (1459-1463). Uiteindelijk kon hij zich als gewoon monnik terugtrekken in zijn professiehuis tot aan zijn dood in 1473. Het oeuvre van H. de Piro vertoont duidelijk de tweeledige indeling van zijn levensloop. Naast andere rechtskundige traktaten is het grote juridische werk, uit de onderwijspraktijk gegroeid, zijn *Commentarii in libros IV Institutionum Juris Civilis*, commentaren op het handboek van Romeins Recht, op last van keizer Justinianus I opgesteld; bij deze voegde hij bovendien z.g. notabilia over algemene rechtsproblemen (cat. 33). Ook als kartuizer maakte H. de Piro van zijn rechtsvorming gebruik om de

ordestatuten van een alfabetische index te voorzien en de onduidelijkheden, die erin voorkwamen, te verklaren (*Statuta ordinis Carthusiensis in ordinem alphabeticum redacta et explicatio dubiorum*). Zijn niet-juridische geschriften zijn minder gekend, wellicht omdat zijn auteurschap ervan niet altijd even duidelijk vaststaat. Als zeker van zijn hand worden beschouwd: 1. *Ad sciendum qualiter se fratres habeant in visitationibus* (onder verschillende titels overgeleverd), wat kloosterlingen moeten doen wanneer ze worden gevisiteerd; 2. *De esu et abstinentia carnum*, waarin hij zijn motivering om in te treden in de kartuizerorde — het niet nuttigen van vlees bij de kartuizers — aan de latere Roermondse prior Bartholomeus van Maastricht te kennen geeft; 3. *Sermones de sanctis*; 4. *Sermones de tempore*; 5. *Excerpta e Malogranato* van de cisterciënzerabt Gallus van Königssaal (Zbraslav in Bohemen), ca. † 1370, dat een weinig originele dialoog is, vol van citaten, tussen vader en zoon over de opgang in het geestelijk leven; 6. rede bij de begrafenis van Albert Kivet, kartuizer te Wesel.

DE GRAUWE, *Prosopographia*, nr. 1007 (+Suppl.); M. SOENEN, *Chartreuse de Zelem*, Monasticon Belge, VI. Province de Limbourg, Liège, 1976, p. 314; K. SEYNAEVE, *De kartuis van Alle Apostelen te Luik (1357-1520). Een historische en prosopografische studie*, Leuven, 1981, II, p. 185-190 en III, p. 352-366 (licentiaatsverhandeling in machineschrift); T. MEIJNECHT, *Bartholomeus van Maastricht († 1446), monnik en conciliarist. met een inventarisatie van zijn nagelaten geschriften en een kritische uitgave van het traktaat „Victus modestia”*, Assen, 1982, p. 9, 47 (Maaslandse monografieën, 35); H. M. BLÜM, *Lexikale Übersicht, (c) der Kartäuser-Schriftsteller im deutschsprachigen Raum*, Die Kartäuser. Der Orden der schweigenden Mönche, herausgegeben von M. ZADNIKAR in Verbindung mit A. WIENAND, Köln, (1983), p. 355.

JAN KNIBBER, van Edingen herkomstig, studeerde in 1448 aan de universiteit te Leuven. Vóór hij ca. 1455 in het kartuizerklooster te Herne professie deed, was hij in Hoves kapelaan. Hij stierf in zijn professiehuis in 1473. J. Knibber zond een *Epistola de obligationibus religiosorum* aan zijn broer Nicasius, kloosterling van Groenendaal en omstreeks 1460 zielenherder van de reguliere kanunnikessenabdij Sint-Trudo bij Brugge. De brief bevat lange geestelijke instructies over de plichten van de zielenherder; de zinnen zijn gevormd met letterlijke citaten uit de H. Schrift en de kerkvaders.

A. BEELTSSENS en J. AMMONIUS, *Chronique de la chartreuse de la Chapelle à Hérinnes-lez-Enghien*, publiée et annotée par ED. LAMALLE, Louvain, 1932, p. 22, 60, 72 (Bibliothèque de la Revue d'histoire ecclésiastique, 8); *Obituaire du monastère de Groenendaal dans la Forêt de Soignes*, publié avec une introduction et des notes par M. DIJKMANS, Bruxelles, 1940, p. XXVIII, n. 2; DE GRAUWE, *Prosopographia*, nr. 1629.

Een weinig oorspronkelijk, maar belezen ascetisch schrijver was JACOBUS VAN GRUITRODE, van zijn familienaam waarschijnlijk Vanden Eertweech geheten, een vriend van zijn ordebroeder Dionysius van Rijkel. Van 1440 tot

1445 en van 1447 tot aan zijn overlijden op 12 februari 1475 was hij prior te Luik en in de tussenliggende tijd prior te Zierikzee. Door A. Bostius en Th. Petreius werden hem een dertigtal Latijnse werken toegeschreven, maar er zijn ook een viertal Middelnederlandse werken van hem bekend. Uit nederigheid heeft hij géén van zijn werken ondertekend. Sommige daarvan zijn echter erkenbaar, want daarin noemt hij zich „alléén naar naam en habijt kartuizer” of gebruikt hij het kenmerkende zinnetje „spiritu Jesu operante” (door Jezus geïnspireerd). Onder de Latijnse werken, die hem met zekerheid toegeschreven kunnen worden, vermelden we: 1. *Speculum praelatorum, Speculum subditorum, Speculum sacerdotum, Speculum saecularium* en *Speculum sive stimulus poenitentiae*, gewoonlijk gezamenlijk *Specula omnis status humanae vitae* genoemd, vijf spiegels of gedragsregels resp. voor prelaten, onderdanen, priesters, leken en berouwhebbende zondaars (cat. 36); 2. een aantal dialogen o.a. *Colloquium Jesu et peccatoris*, een tweespraak tussen een wanhopige zondaar en Christus, die hem vergiffenis belooft; 3. *Hortus aurearum rosarum Jesu et Mariae*, meditatie over het leven van Jezus en Maria (cat. 34) en 4. *Coronula laudis Mariae*, een oefening ter ere van de H. Maagd. De vier Middelnederlandse werken van Jacobus van Gruitrode, die tot dusver aan het licht zijn gekomen, zijn: 1. *Eyn samen spreken Jhesu ende des sondaers*, een bewerking van het bovengenoemde *Colloquium Jesu et peccatoris*; 2. *Die rosengaert ons heren Jhesu ende Marien*, een verkorte bewerking van de bovenvermelde *Hortus aurearum rosarum Jesu et Mariae* (cat. 35); 3. *Dat croenken des loefs der glorioser maghet Marien*, een vertaling van de voormelde *Coronula laudis Mariae* (cat. 37) en 4. een aantal *Meditatien* over feestdagen van het kerkelijk jaar (cat. 42). Sommige van zijn werken, zoals de *Hortus aurearum rosarum Jesu et Mariae* en *Die rosengaert ons heren Jhesu ende Marien*, zijn niet veel meer dan een aaneenschakeling van citaten en excerpten uit kerkvaders en andere geestelijke schrijvers. Zoals uit een drietal bewaarde boekbanden blijkt, is Jacobus van Gruitrode ook boekbinder geweest (cat. 26, 34).

M. VERJANS, *Jacobus van Gruitrode, karthuizer († 1475)*. Ons Geestelijk Erf, 5, 1931, p. 435-470; K. Seynaeve, *Jacobus van Gruitrode, Historia et spiritualitas Cartusienensis. Colloquii quarti internationalis Acta*, Gandavi-Antverpiae-Brugis 16-19 Sept. 1982, ed. J. DE GRAUWE, Destelbergen, 1983, p. 313-336.

Alvorens hij in het kartuizerklooster te Herne ca. 1440 werd geprofest, studeerde JAN BALEN (Johannes Delidius) af als magister artium aan de universiteit te Leuven. Hij heeft lange tijd in andere kartuizen doorgebracht: als prior te Amsterdam en te Zelem, resp. tussen 1448-1454 en tussen 1459-1469, en als vicaris te Scheut van 1456 tot 1459. Vóór laatstgenoemde functie was hij in 1454-1456 novicenmeester te Herne. Hier overleed hij in 1475. J. Balen is begonnen met het samenstellen van een juridisch com-

pendium, *Oculus iuris* geheten, dat in 1463 werd voltooid door Hendrik van der Meer.

A. BEELTSSENS en J. AMMONIUS, *Chronique de la chartreuse de la Chapelle à Hérinnes-lez-Enghien*, publiée et annotée par ED. LAMALLE, Louvain, 1932, p. 22, 61, 76-77 (Bibliothèque de la Revue d'histoire ecclésiastique, 8); A. PIL, *Het middeleeuws scriptorium en de kloosterbibliotheek der kartuizers te Scheut bij Brussel*, Leuven, 1951, p. 37 (licentiaatsverhandeling in machineschrift); DE GRAUWE, *Prosopographia*, nr. 1382; M. SOENEN, *Chartreuse de Zelem*, Monasticon Belge, VI. Province de Limbourg, Liège, 1976, p. 316.

Alhoewel hij een tamelijk belangrijke persoonlijkheid schijnt te zijn geweest, is er over LAURENS ZEEUWEN, van Rosendaal herkomstig, eerder weinig geweten. Omstreeks 1435 studeerde hij aan de universiteit te Leuven. Het is niet bekend wanneer hij bij de Luikse kartuizers is ingetreden. In 1451 was hij hun vicaris; want in die functie heeft Dionysius de Kartuiser, die in lovende woorden over hem sprak, hem ontmoet. L. Zeeuwen deed een tweede professie in de Grande Chartreuse, waar hij alleszins van 1473 tot 1475 als procurator heeft gefungeerd. Nadien werd hij prior van de kartuis te Rome, in welke functie hij mogelijk overleed in 1476/77. L. Zeeuwen wordt vermeld als de auteur van een traktaat *De votis monasticis* (Over de kloostergeloften) en van enkele preken over de kerkelijke jaarkring (*Sermones aliquot de praecipuis anni solemnitatibus en Conciones de sanctis et tempore*).

DE GRAUWE, *Prosopographia*, nr. 2007; K. SEYNAEVE, *De kartuis van Alle Apostelen te Luik (1357-1520). Een historische en prosopografische studie*, III, Leuven, 1981, p. 434-436 (licentiaatsverhandeling in machineschrift).

De Aalstenaar LAURENS VAN MUSSCHEZELE was vóór zijn intrede ca. 1433 in het kartuizerklooster te Herne rector van de scholen in zijn geboortestad geweest. Deze scholen hingen af van het dekenkapittel te Aalter. Het is niet bekend of L. van Musschezele tot dit kapittel heeft behoord. Alhoewel hij een leidende onderwijsfunctie uitoefende, zou hij nochtans geen magister artium zijn geweest. Hij stond als een goed spraakkunstenaar aangeschreven. Tussen 1437-1445 was hij prior van zijn professiehuis. Hij overleed er als vicarius in 1477. Het voornaamste werk van L. van Musschezele is zijn traktaat *De parvulo et agno*, ontstaan uit de devote oefeningen die in het koorofficie werden gehouden. Verder schreef hij nog: 1. *De amore silentii et solitudinis*, een geliefkoosd kartuizeronderwerp; 2. *De divinis horis*, een weinig originele compilatie van cisterciënzerlegenden om de monniken tot meer devotie in het koor aan te zetten; 3. *De rosasea corona*; 4. *Tractatus de sertulo seu rosariolo Domini nostri Jesu Christi*, die als het eerste hoofdstuk in het anonieme *Speculum rosariorum Jesu et Mariae* (Antwerpen, G. Leeuw, 1489) wordt aangetroffen.

A. BEELTSSENS en J. AMMONIUS, *Chronique de la chartreuse de la Chapelle à Hérinnes-lez-Engnien*, publiée et annotée par ED. LAMALLE, Louvain, 1932, p. 53-54, 57-58, 63, 74, 78-79, 82, 96, 119, 183, 193-200, 204 (Bibliothèque de la Revue d'histoire ecclésiastique, 8); B. DU MOUSTIER, *Het tractaat „De parvulo et agno” van de kartuizer Laurentius van Musschezele*, Ons Geestelijk Erf, 26, 1952, p. 203-211; B. DE BOER, *Nog eens Laurentius Musgeselius*, Ons Geestelijk Erf, 30, 1956, p. 83-86; H. DELVAUX, *Chartreuse de Hérinnes*, Monasticon Belge, IV. Province de Brabant, 6, Liège, 1972, p. 1433, 1441; DE GRAUWE, *Prosopographia*, nr. 2002.

HENDRIK VAN LOEN werd in 1406 te Leuven geboren. Hij behaalde aan de pas in zijn geboortestad opgerichte universiteit (1425) de graden van magister artium en van baccalaureus in de theologie. In 1428 was hij de medestichter van de pedagogie Het Varken, waar hij ook onderwees. In 1437 werd hij universiteitsrector. Vier jaar later, in 1441, gaf hij zijn universitaire loopbaan op en trad in bij de kartuizers te Herne. Hier was hij vicarius in 1442 en prior van 1445 tot 1456. Vervolgens werd hij met het bestuur van het kartuizerklooster te Scheut in Anderlecht belast, waarvan hij sinds 1453 de stichting voorbereidde: achtereenvolgens als rector (1456) en als prior (1458-1475). Nadien keerde hij terug naar zijn professiehuis, waar hij in 1477 vicaris werd en in deze functie overleed in 1481. Zijn literair werk bevat psalmcommentaren (o.a. *In psalmos Davidicos*), een commentaar *In ethicorum Aristotelis libros* en *Sermones aperiens mysteria scripturarum*.

A. BEELTSSENS en J. AMMONIUS, *Chronique de la chartreuse de la Chapelle à Hérinnes-lez-Engnien*, publiée et annotée par ED. LAMALLE, Louvain, 1932, p. 13, 22, 54, 61, 72, 78, 81-82, 183-184, 196, 200-205 (Bibliothèque de la Revue d'histoire ecclésiastique, 8); H. DELVAUX, *Chartreuse de Hérinnes*, Monasticon Belge, IV. Province de Brabant, 6, Liège, 1972, p. 1433, 1442; M. SOENEN, *Chartreuse de Scheut, à Anderlecht*, l.c., p. 1392, 1400-1402; DE GRAUWE, *Prosopographia*, nr. 1038.

HENDRIK JANSZ. DE VROEDE (*Prudens, Sapiens*), die achtereenvolgens prior van de kartuizers te Brugge (1465-1477) en te 's Hertogenbosch (1478-†1484) is geweest, was een vroom en geletterd man, bekend om zijn wetenschap. Hij heeft verschillende geestelijke traktaten ter onderrichting van zijn kloostergenoten geschreven. Zijn bermoedste werk is de enige met naam gekende en de nog in het tweede kwart van de 17de eeuw te 's-Hertogenbosch bewaarde verhandeling *Tetralogus devotionis*. Het traktaat bestond uit drie delen overeenkomstig de drie trappen van het geestelijk leven in de mystieke theologie (*incipientes, proficientes, perfecti*); het werd opgevat als een samenspraak tussen de hemelse Vader, Jezus, Maria, een engel en een monnik.

F. HENDRICKX, *De handschriften van de kartuis Genadendal bij Brugge (1318-1580)*, Ons Geestelijk Erf, 48, 1974, p. 157-158; J. DE GRAUWE, *Prosopographia*, nr. 1098; ID., *Chartreuse*

du Val-de-Grâce à Bruges, Monasticon Belge, III. Province de Flandre Occidentale, 4, Liège, 1978, p. 1196, 1209.

MATHIAS ROERIUS is omstreeks 1436 in de kartuis te Gent ingetreden. Hij was er vicaris en procurator, en is er in 1486 gestorven. Hij schreef glossen op de Bijbelpostilles van de minderbroeder Nicolaus van Lyra († 1349).

J. DE GRAUWE, *Histoire de la chartreuse du Val-Royal à Gand et de la chartreuse du Bois-Saint-Martin à Lierde-Saint-Martin (Flandre Orientale)*, Salzburg, 1974, p. 49 (Analecta Cartusiana, 18); ID., *Prosopographia*, nr. 2130.

In het kartuizerklooster te Scheut bij Anderlecht hebben belangrijke kroniekschrijvers geleefd. MARCEL VOET, in 1433 te Steenberghe in Noord-Brabant geboren, is na zijn studies aan de artes-faculteit te Leuven, in 1463 in de Scheutse kartuis getreden. Hier oefende hij achtereenvolgens de functies uit van vicaris (1470-1475) en van prior (1475-† 1487). Van 1480 tot 1484 redigeerde hij op wetenschappelijke basis zijn *Liber foundationis*, waarin hij niet alleen de merkwaardige gebeurtenissen van zijn klooster optekende, maar ook de afschriften van de erfenissen en renten, en van de verworven privileges bewaarde.

A. PIL, *Het middeleeuws scriptorium en de kloosterbibliotheek der kartuizers te Scheut bij Brussel*, Leuven, 1951, p. 7-8, 10, 20-21 (licentiaatsverhandeling in machineschrift); M. SOENEN, *Chartreuse de Scheut à Anderlecht*, Monasticon Belge, IV. Province de Brabant, 6, Liège, 1972, p. 1389, 1392, 1402-1403; DE GRAUWE, *Prosopographia*, nr. 2065.

De eerste auteur van de *Chronica domus Capellae Beatissimae semper Virginis Mariae Ordinis Cartusienensis, dioecesis Cameracensis, iuxta Angiam, in Herne*, was ARNOLD BEELTSSENS. Hij liep school bij Simon Vlecoton in Geraardsbergen en Edingen, die hier rector der Latijnse scholen was (S. Vlecoton trad nadien als donaat in bij de kartuizers van Sint-Martens-Lierde, waar hij in 1458 overleed). Wellicht studeerde hij aan de universiteit te Leuven. In 1457 deed hij professie in de Hernse kartuis. Na zijn aanstelling tot vicarius van het klooster in 1483 begon hij zijn kroniek samen te stellen. Zij verhaalt de gebeurtenissen tot 1489, want hij is in 1490 overleden. A. Beeltsens schreef zijn verhaal in een annalistische stijl zonder veel uitweidingen. Doordat hij niet alle bronnen heeft gebruikt, is zijn informatie wel juist, maar onvolledig.

A. BEELTSSENS en J. AMMONIUS, *Chronique de la chartreuse de la chapelle à Hérinnes-lez-Enghien*, publiée et annotée par ED. LAMALLE, Louvain, 1932, p. IX-XVII (Bibliothèque de la Revue d'histoire ecclésiastique, 8); DE GRAUWE, *Prosopographia*, nr. 220.

Omstreeks 1486 heeft een D[OMINUS] N[OMEN] van het Roermondse kartuizerklooster een verhandeling *De Antichristo* geschreven; deze zou volgens astrologische berekeningen in 1472 zijn geboren. Het traktaat zelf is niet teruggevonden. Maar de inhoud ervan is wel gekend door het vernietigend oordeel, dat de coadjutor van de Utrechtse bisschop David van Bourgondië, op verzoek van deze, in een brief aan zijn bisschop velde. Het generaal kapittel van de orde is streng opgetreden. In 1489-1490 veroordeelde het de schuldige tot de kerkerstraf in zijn klooster. De naam van de anonieme dwaalgeest wordt in de kapittelakten van de Grande Chartreuse angstvallig verzwegen; hij wordt er slechts met voornoemde initialen vermeld.

H. J. J. SCHOLTENS, *Het Roermondse kartuizerconvent vóór de 16e eeuw*, Publications de la Société historique et archéologique dans le Limbourg, 86-87, 1950-51, p. 230.

PETRUS VAN DER HAGHEN, uit rijke ouders te Gent geboren, legde in 1480 zijn professie af in het kartuizerklooster van zijn geboortestad. Hij overleed er reeds in 1490. P. van der Haghen schreef enkele zeer mooie gedichten ter ere van de H. Maagd.

J. DE GRAUWE, *Chartreuse de Notre-Dame du Val Royal à Gand*, [Detselbergen, 1973], p. 16 (pro manuscripto); ID., *Histoire de la chartreuse du Val-Royal à Gand et de la chartreuse du Bois-Saint-Martin à Lierde-Saint-Martin (Flandre Orientale)*, Salzburg, 1974, p. 49 (Analecta Cartusiana, 18); ID., *Prosopographia*, nr. 2375.

In de 15de eeuw dienen nog vermeld: WIENAND STEINBECK VAN DORTMUND († 1409), profes te Gent in 1363 en tweede profes te Keulen, stelde een kroniek van het kartuizerklooster te Straatsburg samen, waar hij tussen 1399-1406 als prior fungeerde; FRATER EXIGUUS, kartuizer te Utrecht, bezorgde in 1440 de kroniek van zijn klooster; DIRK VAN HAARLEM († 1465), profes te Keulen in 1410, schreef een *Epistola seu exhortatio de solitudine ac silentio, Cartusiano cuidam inscripta*; JACOB VAN WIESE († 1488), van Dendermonde geboortig en profes te Herne in 1431, leefde vooral in Franse kartuizerkloosters, waar hij een negental geestelijke traktaten vervaardigde.

H. J. J. SCHOLTENS, *De litteraire nalatenschap van de kartuizers in de Nederlanden*, Ons Geestelijk Erf, 25, 1951, p. 37; DE GRAUWE, *Prosopographia*, nr. 2720. *Het necrologium van het kartuizer-klooster Nieuwlicht of Bloemendaal buiten Utrecht*, medegedeeld door L. VAN HASSELT, Bijdragen en Mededeelingen van het Historisch Genootschap gevestigd te Utrecht, 9, 1886, p. 126-127. TH. PETREIUS, *Bibliotheca Cartusiana, sive illustrium sacri Cartusiensis ordinis scriptorum catalogus*, Coloniae, 1609, p. 276 (verkeerdelijk p. 264[bis])-277. ID., o.c., p. 218-219; J. DE GRAUWE, *Prosopographia*, nr. 1827.